

HRVATSKA POLITIČKA ELITA NA POČETKU DEMOKRATSKE TRANZICIJE

Davorka Budimir

*Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu
Doktorski studij "Hrvatski
politički sustav i upravljanje"*

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: listopad 2010.

Sažetak U radu se prikazuje nastanak i formiranje hrvatske političke elite na početku demokratske tranzicije, u razdoblju od proljeća 1989. godine do kraja kolovoza 1990. godine, kada je raspuštena prva Vlada (Izvršno vijeće (S)RH). Uvodni dio definira pojam političke elite i osnove istraživanja njezine regrutacije. Nakon toga razmatra se oblikovanje i način regrutacije političke elite u tranzicijskim zemljama. Glavni dio članka razmatra konkretno hrvatsko iskustvo oblikovanja i regrutacije političke elite. Izborni pobjednici na prvim višestranačkim i konstitutivnim izborima u proljeće 1990. godine bili su izabrani na temelju zakonskih propisa i procedura koje je donijela bivša, komunistička vlast. Zakonodavna vlast bila je institucionalizirana trima vijećima u koja je izabran 351 zastupnik između više od 1600 kandidata. Izvršna vlast bila je pak podijeljena između Izvršnog vijeća (Vlade), sa Stjepanom Mesićem kao prvim premijerom i Predsjedništva (S)RH kao kolektivnog tijela kojem je predsjedao Franjo Tuđman, izabran na tu dužnost većinom glasova zastupnika u parlamentu.

Ključne riječi politička elita, regrutacija političke elite, komunistički obrazac regrutacije političke elite, HDZ, SDP, konstitutivni izbori

Uvod

Cilj je ovog rada odgovoriti na pitanje tko je sačinjavao političku elitu te kako je nastala prva politička elita u Hrvatskoj uoči i nakon prvih višestranačkih izbora, provedenih u proljeće 1990. godine. Jesu li na političku pozornicu kao politički akteri izdignuti novi političari bez političkog iskustva? Prema kojim su kriterijima dospjeli na pozici-

je? Koje su političke kvalifikacije posjedovali i na temelju kojih su kvaliteta napredovali? Što se dogodilo s izbornim gubitnicima te gdje su završili podobni pojedinci koji su profesionalno obavljali dužnosti u društveno-političkim organizacijama, na izvršnim razinama ili u velikim društvenim poduzećima, a koji su na te dužnosti bili imenovani uz odobravanje političkih moćnika i na temelju

političke podobnosti? Kako su se ponašali izborni pobjednici, kojima se pružila prilika da budu snaga koja će kreirati institucionalni ustroj te horizontalnu i vertikalnu organizaciju vlasti? Jesu li se političke institucije ustanovljavale tako da se izgradi učinkovit i efikasan politički sustav ili su se kreirale impulzivno, na način da su političke pozicije bile nagrada stranačkim donatorima i podobnim pojedincima?

Pretpostavke i teškoće istraživanja političke elite

U suvremenom govoru pojam elita je višeznačan, te se upotrebljava u jednini, *elita*, ali i u množini, *elite*. Svakodnevna komunikacija rabi pojmove poput nacionalna elita, vladajuće elite, upravljačka elita, obrazovne elite, ali i sportske, kulturne, gospodarske, vojne elite itd. U sociološkom smislu pojam elita rabi se kada se nekoga želi istaknuti u prvi plan. Tako se pojam rabi pri opisivanju onih koji su po svojim osobinama najbolji ili najvažniji unutar neke grupe, misleći pritom na njihovu izvrsnost. S druge strane, pojam elita rabi se za opisivanje pojedinaca koji se izdvajaju iz određene cjeline, te tada govorimo o njihovoj istaknutosti. Nesporno je da se u oba značenja radi o manjoj grupi pojedinaca koji su na neki način različiti od većine ljudi izvan grupe. Istaknutost i izvrsnost mogu se, ali i ne moraju podudarati. Izvrsnost često dovodi do toga da pojedinac izbije u prvi plan, međutim do istaknutosti u društvu može se doći i na temelju nekih osobina koje nisu općeprihvaćene u određenoj sredini, ali omogućavaju da se pojedinac izdigne iznad drugih. Ponekad se pri definiranju elite naglašavanjem pojedinačnih svojstava pojedinaca, od izvrsnosti do istaknutosti, pretjerano ističu osobna svojstva, a zanemaruje društveni kon-

tekst, a ponekad se, posve suprotno, niti jednoj grupi ne daje osobita prednost, već se istražuje povijesni kontekst u kojem se nalazi neko društvo, te se smatra da je vrijeme, kao povijesni isječak i tijekom događaja, zaslužno za to što netko postaje dijelom elite.

Nedostatak relevantnih istraživanja i razvoja sociologije (političke) elite krajem dvadesetog stoljeća može se objasniti kompleksnošću pojma, teorijskih postavki i metodoloških problema, iako se prve studije i teorije elita pojavljuju početkom dvadesetog stoljeća u radovima Vilfreda Pareta i Gaetana Mosce kao utemeljitelja klasične teorije elita. Kasnije su teorije elita bile zamjena ili nadopuna teoriji klasne borbe i ideologiji marksističke i neomarksističke misli.

Povijesno gledajući, u drugoj polovini dvadesetog stoljeća teorije elita bile su zanemarene, posebice u srednjoj, jugoistočnoj i istočnoj Europi, pa tako i u Hrvatskoj, gdje je prevladavalo socijalističko društveno uređenje i marksistička ideologija, te su teorije elita smatrane neprijateljskim i nepoželjnim sadržajem. Znanstveni radovi na području bivše SFRJ bili su ograničeni na nekoliko prijevoda klasične literature (Mills, 1964; Bottomore, 1967; Mannheim, 1980; Schumpeter, 1976), ali ne i prijevoda prvotnih klasičnih djela Pareta i Mosce. Znakovito je da osamdesetih godina dvadesetog stoljeća nije bilo nikakvih prijevoda relevantne literature o toj temi niti ozbiljnijih znanstvenih radova, već nailazimo isključivo na usko fokusirane radove koji su problemu političke elite pristupali na razini pojedinačnih slučajeva (Žubrić, 1975; Sutlanović, 1980). Dio tog povijesnog naslijeđa nastavljen je u modernoj, samostalnoj Hrvatskoj koja je dva desetljeća zanemarivala istraživanje fenomena političke elite, a

što je vidljivo u nedostatku kompleksnih radova (osim djelomice Županov, 1995; Pusić, 1992; Golub, 1997), prijevoda relevantne literature, ali i sustavnog izučavanja elita unutar znanstvenih polja politologije i sociologije kao disciplina unutar društvenih znanosti koje su najpozvanije da istražuju taj fenomen.

Danas se pojmovi elitni, elitist ili elitizam najčešće shvaćaju u negativnom značenju, jer suvremena demokratska društva polaze od jednakosti koja je u osnovi suprotna elitističkim osobinama. U svakodnevnim odnosima postoji raskorak između deklarativnog zalaganja za jednakost i uviđanja nejednakosti, a u samom se pojmu isprepleću ili suprotstavljaju istaknutost i izvrsnost, autoritet i poznatost, moć i ugled. Ta vrsta košmara mnoge znanstvenike odvraća od istraživanja elita. U teorijama elita ponekad se misli na elitu kao društveni sloj, ponekad na istraživanje manjinske skupine s vlastitim vrijednosnim sustavom i zakonitostima, a vrlo je često ona sinonim za vladajući sloj nekog društva.

Za sociologe je (politička) elita "manjina koja u određenom društvu u određenom trenutku raspolaže ugledom i privilegijama koji proizlaze iz prirodnih kvaliteta cijenjenih u društvu (poput npr. rase, porijekla itd.) ili stečenih kvaliteta (kulture, zasluga, sposobnosti itd.)" (Coenen-Huther, 2005: 13). Raziženje, od samih početaka, oko toga što je zapravo elita, tj. razumijevamo li pod njom izvrsnost ili istaknutost u nekom društvu, odredilo je kasniji razvoj sociološke discipline koja je proučavala fenomen (političke) elite.

Suvremena politološka teorija, kako deskriptivna teorija političkog procesa u suvremenim pluralističkim društvima tako i normativna teorija suvremene predstavničke demokracije, prihvaća

bitnu ulogu političke elite u određivanju političkih procesa i funkcioniranju suvremenog društva. Moć vladanja koncentrirana je u nekom predstavničkom tijelu ili dužnosti, a prenosi se s jedne političke struje na drugu otvorenim i periodičnim natjecanjima za dominaciju (izborima). Građani u ulozi birača biraju između ponuđenih kandidata one pojedince i političke stranke koje će ih predstavljati i obavljati izvršne dužnosti. Jednom kada je izabrana, politička elita dobiva autonomiju djelovanja, s vjerom da će znati promicati opće dobro, bolje i kvalitetnije od neobrazovanih masa koje slijede vlastite interese (Borchert, 2010: 40).

Politička elita jest skup pojedinaca na ključnim upravljačkim pozicijama u nekom društvu, ona posjeduje političku vlast i moć da donosi i provodi obvezujuće odluke za sve članove zajednice, na pozicije dolazi temeljem izbornog uspjeha, pri čemu se glavni selekcijski postupci provode u političkim strankama. Najčešće se u nju ubrajaju pojedinci koji s obzirom na svoju poziciju obnašaju visoke političke funkcije ili su na pozicije izabrani političkim odlukama.

Suvremeno društvo ima političku elitu koju je C. W. Mills nazvao elitom moći, a ona proizlazi iz monopola nad institucionalnim okvirom društva. Upravljanje i kontrola nad ključnim institucijama izvor je moći. "Pod moćnim i utjecajnim ljudima podrazumijevamo, naravno, one koji su u mogućnosti da ostvaruju svoju volju čak i onda kada se drugi opiru. Prema tome, nitko ne može biti u pravom smislu moćan i utjecajan ako ne sudjeluje u upravljanju krupnim institucijama, jer su oni koje smatramo u pravom smislu moćnim zaista moćni tek preko ovih institucionalnih oruđa vlasti... Istina je da bi bilo prerano tvrditi da

sva moć leži u takvim ustanovama, odnosno da se vrši preko takvih ustanova, ali je nesumnjivo točno da samo zahvaljujući takvim ustanovama i kroz takve ustanove moć može biti, u većoj ili manjoj mjeri, trajna i važna” (Mills, 1964: 11).

Iako elita na vlasti nije “čvrsto usklađena”, ona se sastoji od osoba “koje u sebi dijele iste osjećaje” (isto: 9), koje posjećuju ista mjesta i imaju iste poznanike. Uza sve to nju čine ljudi sličnog porijekla i obrazovanja. Ukratko, riječ je o ljudima koji prebivaju u “visokim sferama”; oni zauzimaju “položaje, odakle, da tako kažemo, mogu gledati odozgo na svakodnevni svijet običnih ljudi i potresati ga svojim odlukama” (isto: 24). Jer, oni su stvarno u mogućnosti da “donose odluke s kapitalnim posljedicama” (isto: 25). Položaji im dopuštaju da uživaju u prednostima koje samo rastu: “poput bogatstva i moći, tako i ugled postaje nešto kumulativno: ukoliko ga više imate utoliko ste u mogućnosti da ga još i više steknete. Te iste vrijednosti: vlast, bogatstvo i prestiž također pokazuju tendenciju da se jedna u drugu transformiraju: bogatima je lakše nego siromašnima da steknu vlast, onima koji imaju određeni društveni status bit će lakše da steknu bogatstvo, nego što je to slučaj sa onima koji toga statusa nemaju” (isto: 12-13).

Učinkovito upravljanje povezano je sa selekcijom, reprodukcijom i kruženjem političke elite. Kroz povijest susrećemo tri glavna načela odabira elite: a) odabir na temelju porijekla i krvnog srodstva, u aristokratskom društvu; b) odabir na temelju imovine, u buržoaskom društvu i c) odabir na osnovi postignuća (*achievement*), koji je karakterističan za moderno regrutiranje političke elite (Mannheim, 1980). Nastanak i odabir elite važan je dio modernog demokratskog

društva, usko povezan s institucionalnim okvirom. Regrutacija političke elite kao postupak odabira onih koji postaju nosioci vlasti otvara ova pitanja: kojim kanalima aspiranti na političke funkcije dospijevaju do vrha; kako su odabrani i tko ih je odabrao; koji su kriteriji odabiranja i na koji način napuštaju funkcije (Putnam, 1976: 45-71).

Kanali za prodiranje u političku elitu odnose se na mogućnost pristupa visokim funkcijama. U nasljednim sistemima taj je put zatvoren i napredovanje je moguće samo onim pojedincima kojima to osigurava porijeklo. Moderna demokratska društva imaju nekoliko načina propuštanja pojedinaca na političke funkcije. U nekim državama, poput Njemačke ili Velike Britanije, napredovanje na mjesto ministara nije moguće onim političarima koji najmanje deset godina nisu proveli kao zastupnici u parlamentu (Coenen-Huther, 2005: 167). Tipična parlamentarna karijera odskočna je daska za kasnija najutjecajnija mjesta u vlasti na nacionalnoj razini. Ona može započeti tek ako političari osiguraju povjerenje političke stranke, odnosno najužeg stranačkog vodstva, i dospiju visoko na stranačku listu prilikom izbora. Politička stranka služi kao “mrijestilište” za uspon u karijeri, a kanal za ulazak u visoku politiku može biti osiguran i preko položaja i funkcija u javnoj upravi. Temeljna politička baza (*constituency*) za napredovanje u visoku politiku jest lokalna razina; kroz aktivizam i funkcije na razini lokalnih političkih stranaka, a za one stranke koje na toj najnižoj razini vrše izvršnu vlast i obavljaju izvršne funkcije.

Postupak odabiranja jest selekcija potencijalnih kandidata, a može biti automatski ili razrađen. Automatski je postupak onaj u kojem se odabir kandidata

na funkcije temelji na starosti, tj. prilikom izbora poštuje se red unutar institucije, te se izabiru najstariji pojedinci. Tako izbor predstavlja svojevrstnu nagradu za vjernost. Razrađen je postupak onaj u kojem postoje mehanizmi i pravila za izbor kandidata na rukovodeće funkcije.

U totalitarnim režimima politička lojalnost tražila se na svim rukovodećim razinama, ne samo u politici nego i u gospodarstvu, školstvu itd., a izbor nekog kandidata bio je moguć tek nakon odobrenja partijske organizacije. Moderni demokratski sustav provodi kandidacijske postupke unutar političkih stranaka. Uža stranačka vodstva, a posebno predsjednik stranke, utječu na način odabira kandidata tako što predlažu kriterije i način izbora potencijalnih pretendenta na položaje. Postupci odabiranja utvrđeni su statutima stranaka te nižim stranačkim aktima. Otvoreni pristup stranačkim listama i izboru kandidata pokazuje veću razinu unutarstranačke demokracije. Izborni postupak gubi na kvaliteti onog trenutka kada redosljed kandidata na stranačkim listama počne ovisiti isključivo o najužem stranačkom vodstvu ili o predsjedniku stranke (Putnam, 1976: 53-55).

Politička elita u demokratskoj tranziciji

Razdoblje tranzicije i prijelaza iz komunističkog u liberalno-demokratsko društvo krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog stoljeća na prostoru srednje, istočne i jugoistočne Europe možemo promatrati kao "laboratorij u prirodnoj veličini" (Coenen-Huther, 2005: 187) u kojem su se kruženje i reprodukcija političke elite odvijali na različite načine, te varirali u pojedinim državama. Tranziciji je pret-

hodila faza opadanja performansi socijalističke ekonomije i urušavanja cijelog sustava. Čini se da se cirkulacija rukovodećih elita odvijala u periodu urušavanja socijalističkog poretka, a da je tranzicija bila period reprodukcije političke elite. Politička elita starog sustava prelazila je u ostala područja, posebno u gospodarstvo, mijenjajući političku moć za ekonomsku, te se prilagođavala novonastalim prilikama. Osim višeg formalnog obrazovanja i iskustva u rukovođenju posjedovala je dobre formalne i neformalne socijalne mreže. Socijalni kapital (stare) komunističke političke elite postao je u prvim godinama tranzicije snažan alat za napredovanje, jer je institucionalni sustav bio nerazvijen, a pravni propisi promjenjivi i neusklađeni.

Političke elite odgovorne su za dobrobit i razvoj države. Obnašajući državnu vlast, odgovaraju za stabilnost političkih institucija i određuju razvoj države unutar svoje odgovornosti. Tranzicijski je period za političku elitu podrazumijevao posebnu vrstu ponašanja, znanja i vještina kako bi se mogli ostvariti preduvjeti za razvoj demokratskog političkog sustava te gospodarskog i društvenog napretka. Politička elita može poticati ili sprečavati funkcioniranje institucionalnog sustava, a u tranzicijskom periodu može i neutralizirati proces izgradnje demokratskog sustava.

Ponašanje političke elite i djelovanje političkih institucija temelji se na različitom sustavu vrijednosti; nekooperativnim elitama suprotstavlja se institucionalni sustav koji podrazumijeva suradnju. Kao jedan od razloga takvog ponašanja navodi se institucionalni okvir, koji se konsolidirao brže od ostatka sustava, a političke elite nisu se uspjele prilagoditi brzim promjenama (Gallina, 2008: 21). Drugi razlog može biti

djelovanje i utjecaj stare komunističke elite koja se uspješno integrirala u novi sustav prenoseći dio političke tradicije iz starog sustava, koristeći neformalne mreže, upitne kodekse ponašanja i sustav moći koji je potkopavao formalne institucije kada je to bilo u interesu same političke elite.

Iako je bio uveden formalni demokratski okvir, ponašanje političke elite nije se u potpunosti prilagodilo zahtjevima tog okvira, te je imalo negativan učinak na djelovanje nekih političkih institucija (npr. pravosuđe, tajne službe). Demokratizacija sustava nije dovela do promjena u ponašanju političke elite, tj. do njezina prilagođavanja demokratskim pravilima. Čini se da demokratske institucije i političke elite funkcioniraju prema različitim standardima. Dok se demokratske institucije zasnivaju na suradnji, povjerenju, komunikaciji, odgovornosti i transparentnosti, političke elite temelje svoje ponašanje na vrijednostima koje su suprotne navedenim načelima. Karakterizira ih nepovjerenje, dvostruka mjerila, netransparentnost te sklonost autoritarnosti u kreiranju politike.

Posljedica je to tzv. fragmentiranosti političke elite (Higley i Moore, 1981: 582) koja je očita na razini političkih institucija, gdje možemo opaziti da se politička elita ne ponaša u skladu s formalnim demokratskim vrijednostima. Ona oblikuje političke institucije svojim ponašanjem, ali njezini neformalni, nedemokratski kodeksi imaju veću težinu od formalnih demokratskih rješenja. Procjep između političke elite i političkih institucija na različitim razinama nije lako formalizirati, međutim on je vidljiv kroz djelovanje pojedinih grupa unutar političkih stranaka i odnosa između pojedinih razina vlasti.

Političke elite predvodile su demokratske promjene i potaknule pad komunističkog režima početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Iako su formalni uvjeti demokracije (poput slobodnih i poštenih izbora te demokratski izabраниh institucija) bili vrlo brzo zadovoljeni, ipak nisu bili dovoljni, jer je ponašanje političke elite utjecalo na kvalitetu demokratskog političkog sustava i usvajanje vrijednosti kulture demokratskog procesa.

Na ponašanje i karakter političke elite utjecalo je, prvo, komunističko naslijeđe u korijenima političke elite, osobito krajem osamdesetih godina dvadesetog stoljeća kada se politička elita najprije grupirala u odnosu prema starom sustavu. Drugo, na njezin karakter mogla je utjecati i ukorijenjenost niske razine morala u politici, čime se može objasniti korumpiranost elite, politikantstvo i populističke tendencije njezinih članova. Treće, nedostatak želje za prevladavanjem komunističke prošlosti nadomjestao se površnim odnosom prema važnim političkim pitanjima, pozivalo se na nacionalni identitet i povijesne mitove. Četvrto, nedostatak djelovanja javnosti i civilnog društva pomogao je političkoj eliti da artikulira svoje ponašanje.

Demokratska tranzicija podrazumijeva uvođenje demokratskih ustanova, tj. uspostavljanje organskih pravila jednog sustava (izbornog zakona, strukture vlasti koja proizlazi iz izbora, slobodu medija, slobodu udruživanja i političkog organiziranja). Sa sigurnošću možemo odrediti kada je započela, međutim njezino je trajanje bilo različito u pojedinim državama koje su prelazile iz nedemokratskog u demokratski sustav. Osim toga to je period iskušenja za političke aktere, jer je postojala mogućnost povratka u nedemokratski režim i sloma

tek uspostavljenih političkih institucija. Demokratska tranzicija završena je onda kada se sa sigurnošću može utvrditi da političke institucije, uspostavljene nakon sloma nedemokratskog sustava, proizvode demokratske ishode, tj. kada ne postoji mogućnost povratka na stari sustav.

Način izlaska iz prethodnog režima¹ (*mode of extrication*) predstavljao je kritičnu fazu između nedemokratskog i demokratskog sustava, bez obzira na to kako je do njega došlo – tajnim sporazumom političke elite, dogovorom za okruglim stolom, revolucijom ili uličnim nemirima – i značajan je za neposredne aktere, tj. političku elitu. Trajao je od trenutka kada je nedemokratski sustav prvi put doveden u pitanje do trenutka uspostave novih demokratskih institucija.² Potpuni slom režima označavao je istovremeni nestanak stare političke elite. Ako ne dođe do potpunog sloma starog režima i rušenja političke elite, ova povijesna točka postaje vrlo važna, jer ostavlja mogućnost da snage starog režima imaju utjecaj na kreiranje i politi-

ku novih institucija. Pritom se otvaraju dva pitanja; prvo, ima li način izlaska iz prethodnog sustava utjecaj na tranziciju i kasnije na demokratsku konsolidaciju i, drugo, je li za način izlaska važan tip sustava iz kojeg se izlazi? Neki politolozi smatraju da ako je dogovor stare i nove elite bio proveden u pozitivnim strukturnim odnosima, tada je način izlaska povoljno utjecao na tranziciju i kasniju konsolidaciju demokracije³ (Linz i Stepan, 1996: 55, 87-116).

Hrvatsko iskustvo: politički akteri do provođenja prvih višestranačkih izbora

Tranzicijska politička elita bila je obilježena mnogobrojnim i kompleksnim kombinacijama u kojima se stara politička elita nastojala transformirati pronalazeći mehanizme reprodukcije u novim okolnostima. Na prostoru bivše Jugoslavije, tako i Hrvatske, provedena je fiktivna transformacija političke elite, iz komunističke u demokratsku političku elitu. Promijenila se samo politička formula, tj. nedemokratski politički poredak zamijenjen je demokratskim, a socijalistička formula liberalno-demokratskom. Osobina komunističke političke elite bila je sveukupna dominacija Partije koja je imala koncentriranu apsolutnu moć: upravljачku (preko partijskih dužnosnika u komitetima), ekonomsku (imenovanjem direktora svih važnijih tvrtki) i vojnu (spregom s visokim vojnim dužnosnicima).

¹ U Poljskoj je izlazak iz nedemokratskog režima trajao od početka prvih pregovora opozicije i vlasti u veljači 1989. godine do listopada 1991. godine, kada su održani prvi višestranački izbori. U Mađarskoj od ožujka 1989. godine, kada su održane prve proturežimske demonstracije, do ožujka 1990. godine. U Bugarskoj od listopada 1989. godine i uličnih demonstracija do lipnja 1990. godine. U Čehoslovačkoj od studenoga 1989. godine do lipnja 1990. godine. U Rumunjskoj od 15. prosinca 1989. godine do 20. svibnja 1990. godine.

² Način izlaska iz prethodnog sustava često se poistovjećuje s demokratskom tranzicijom. Tranzicija je duži proces koji započinje rušenjem nedemokratskog sustava, a završava konsolidacijom demokratskih institucija.

³ Španjolska je primjer brzog izlaska iz nedemokratskog autoritarnog sustava koji je postojao uoči sloma Francisca Franca 70-ih godina, u kojoj je postojala vladavina prava, snažan gospodarski sustav i jako civilno društvo.

Vertikalno uspinjanje na hijerarhijskoj ljestvici i ulazak u vladajuću komunističku elitu bili su uvjetovani uspostavljanjem osobnih veza s partijskim vodstvom i “učenjem globalno planskih uloga” (Lazić, 1987: 171), koje su započele radom na neprofesionalnim političkim položajima u društveno-političkim organizacijama. U pravilu, ulazak u (političku) komunističku elitu bio je moguć samo preko nižih položaja, napredovanje je bilo postupno, a nazadovanje samo izuzetak, jer se uvijek pronalazila mogućnost zamjenskog položaja.

Mnogi pojedinci koji su bili dio političke elite starog sustava iskoristili su period tranzicije za transformaciju, te su postali ključni nosioci društvene moći novog poretka, obavljajući najvažnije upravljačke funkcije. Svoj socijalni kapital, tj. formalne i neformalne mreže iz starog sustava iskorištavali su za snažnije pozicioniranje i upravljanje preko centra moći; od političkih stranaka i nevladinih organizacija do dominantnih javnih tvrtki, medija itd. Institucionalni okvir omogućio je političkoj eliti da oblikuje politički sustav prema svojim preferencijama, ali i da u svoje redove regrutira one pojedince koje smatra podobnima.

Tranzicijska politička elita formirala se kao skup moćnih pojedinaca na upravljačkim pozicijama u društvu koje je na vlasti održavao komunistički obrazac kao konceptualni kontinuitet reprodukcije onih pojedinaca koji su bili politički aktivni i u socijalističkom poretku. Politički sustav bio je koncipiran tako da je uvijek istim pojedincima osiguravao ostanak na vlasti, jer se akt političke odgovornosti nije primjenjivao, te se nije podnosila ostavka na dužnost zbog posljedica loših političkih odluka. Umjesto akta odgovornosti reakcija političke eli-

te bila je usmjerena na skretanje pažnje javnosti na druge društvene probleme.

Tranzicijska politička elita imala je ključnu ulogu u procesu transformacije i usmjerenosti prema konsolidaciji demokracije, jer je ukupna dinamika svih reformi (političkih, socijalnih i gospodarskih) bila ovisna o volji i sposobnosti vladajuće elite. Transformaciju su obilježile konceptualne i organizacijske teškoće. Na razini političkog sustava bilo je potrebno transformirati partijsko-političku elitu, koja je u svojim rukama imala totalnu moć nad svim aspektima društva, u sustav koji o javnom interesu odlučuje na temelju demokratskih metoda i u kojem participira veći broj građana, a ne uska grupa partijskih dužnosnika.

Nakon prvih višestranačkih izbora došlo je do raslojavanja komunističke političke elite; od povlačenja iz aktivnog političkog djelovanja, prelaska u “pobjednički šator” i osnivanja novih političkih stranaka do djelovanja u reformiranoj komunističkoj stranci. Glavni akteri procesa političke institucionalizacije ustanovili su se ovisno o načinu tvorbe političkih institucija. Prvobitna tranzicijska politička elita bila je sklona promjenama institucionalnih preferencija, posebice izbornog sustava, kako bi sačuvala obnašanje političke vlasti ukoliko je postignuti izborni rezultat ne zadovolji. Ona je mogla “... temeljne institucije, postupke i pravila političkog života ‘staviti na dispoziciju...’, odnosno promijeniti ih ako nije zadovoljna njihovim rezultatom...”, ali ona nije mijenjala cjelokupni institucionalni okvir, nego samo njegove pojedine dijelove” (Kasapović, 1996: 58).

Demokratska tranzicija bila je obilježena intenzivnim razvojem stranačkog

sustava. Prve političke stranke razvile su se prije prvih višestranačkih izbora, a bile su rezultat liberalizacije postojećeg komunističkog režima. Zbog kratkog djelovanja nisu imale razvijenu organizacijsku strukturu, stabilno članstvo i ostale strukturne uvjete. Na razvoj prvobitnih političkih stranaka u novim demokracijama najviše je utjecao tip izbornog sustava i često održavanje izbora, tako da je cjelokupna aktivnost stranaka bila podređena izbornim postupcima. Česti izbori bili su prilika ne samo za profiliranje političkih stranaka i njihovih programa već i za regrutaciju političke elite.

Prvi višestranački izbori u Hrvatskoj, u proljeće 1990. godine, bili su održani na temelju zakonskih propisa i odluka koje je donijela bivša komunistička politička elita, suočena s otvorenim pritiscima za promjenom i liberalizacijom postojećeg političkog sustava. U proljeće 1986. godine bio je održan X. kongres Saveza komunista Hrvatske (SKH), na kojem je izabrano novo stranačko vodstvo⁴ koje je na kraju svog mandata, krajem 1989. godine, formalnim odlukama omogućilo uvođenje višestranačkog sustava. U SKH vodile su se frakcijske borbe između reformatorski raspoloženih članova i poslušnih stranačkih aktivista koji nisu bili za progresivnije promjene. Neposredno pred održavanje XI. kon-

gresa SKH unutar vrha Partije (Centralnog komiteta SKH) djelovale su najmanje tri struje, a glavni je problem bio u tome što članovi koji su bili protiv politike Slobodana Miloševića nisu istovremeno podupirali uspostavu višestranačkog demokratskog sustava u Hrvatskoj. Reformatorsko krilo⁵ zalagalo se za izgradnju Hrvatske na demokratskoj platformi.

Procjenjujući situaciju, SKH je na XI. kongresu, održanom 11-13. prosinca 1989. godine u Zagrebu, podržao "ukidanje smrtne kazne, oslobođenje svih političkih zatvorenika, prekid svih političkih procesa" i "višepartijski sistem", spreman da "izađe na konkurentske, pluralističke i demokratske izbore" i da na tim izborima svojim programom "izbori podršku građana s drugim političkim strankama" (*Vjesnik*, 14. 12. 1989: 1). Dan prije početka Kongresa, 10. prosinca 1989. godine,⁶ održana je izvanredna sjednica Predsjedništva CK SKH na kojoj je donesena odluka⁷ da u proljeće 1990. godine

⁴ Predsjedništvo CK SKH u mandatnom razdoblju 1986-1989. godine sačinjavali su: predsjednik Stanko Stojčević, sekretar Drago Dimitrović, a članovi su bili: Celestin Sardelić, Tomislav Badovinac, Stjepko Gugić, Mladen Žuvela, Tomislav Ribarić, Nikola Lapov, Duško Dragun, Zvonimir Vrbanc, Ivo Gržetić, Mirjana Poček-Matić i Mira Korkut-Sladović. Članovi predsjedništva CK SKJ iz Hrvatske bili su Ivica Račan i Stipe Šušvar (v. *Komunist*, 1986).

⁵ Predvodili su ga neki od istaknutih članova CK SKH, Drago Dimitrović, Celestin Sardelić, Stjepko Gugić, Milivoj Solar, Zorica Stipetić itd.

⁶ 10. prosinca, koji se obilježava i kao Međunarodni dan ljudskih prava, te je 1989. godine bio važan i po tome što su se na središnjem zagrebačkom trgu, Trgu Republike na inicijativu alternativnih političkih grupa prikupljali potpisi za peticiju kojom se od Sabora SRH zahtijevalo da sljedeći izbori u Hrvatskoj budu slobodni i višestranački.

⁷ Odluka je prihvaćena sa 7 glasova "za" (Stanko Stojčević, Drago Dimitrović, Celestin Sardelić, Stjepko Gugić, Mladen Žuvela, Zvonimir Vrbanc i Mirjana Poček-Matić) i 6 glasova "protiv" (Tomislav Badovinac, Duško Dragun, Nikola Lapov, Tomislav Ribarić, Ivo Gržetić i Mira Korkut-Sladović) (Hudelst, 1999: 207).

izbori za skupštine društveno-političkih zajednica budu slobodni i višestranački, što su delegati Kongresa prihvatili. Kongres je završio izborom 75 članova Centralnog komiteta⁸ te najužeg stranačkog vodstva; za predsjednika je izabran Ivica Račan,⁹ a u Predsjedništvo CK SKH izabrani su (redosljed prema broju osvojenih glasova): Branko Caratan, Boris Malada, Zvezdana Grudić, Dušan Plečaš, Ivan Gržetić, Nada Ciković, Ivan Hanžek i Ivan Matija. Dotadašnji članovi rukovodstva CK SKH (1986-1989) kojima je mandat završio, a nisu ponovno iza-

⁸ Redosljed izabranih prema broju osvojenih glasova: Ivo Družić, Ivica Račan, Branko Caratan, Jelica Bobić, Boris Malada, Ivan Gržetić, Nada Ciković, Hela Dragović, Zvezdana Grudić, Ivan Hanžek, Ivan Matija, Dušan Plečaš, Ivo Aničić, Igor Antončić, Ivan Babić, Marija Babić, Slavica Babić, Darko Bakarić, Milutin Baltić, Vera Ban-Marković, Serđo Baskijera, Ivica Bašić, Dušan Bilandžić, Aleksandar Broz, Ivica Car, Darko Crnković, Mirko Cvjetičanin, Marija Erceg, Ivica Fabris, Božo Farkaš, Josip Filipović, Božidar Francić, Franjo Galeković, Ivan Gajer, Ante Bilić, Dragutin Grđan, Josip Gudelj, Željko Hapek, Antun Ignac, Ivo Jelavić, Ante Jelčić, Ivica Jerčinović, Marin Jurjević, Branko Jurlina, Ante Krstulović, Sveto Letica, Marko Lolić, Jelena Lovrić, Zdenko Mance, Ivan Marković, Vili Matula, Luka Miletić, Luka Obradović, Tatjana Olujić-Musić, Jože Perić, Antun Peruško, Jure Premuž, Nada Rudan, Boris Santo, Zorica Stipetić, Ivan Šifter, Marija Šola, Zdravko Tomac, Lordan Zafranović, Ratimir Žanetić, Ivica Župetić, Branko Žuža, Tome Bacelić, Mirjana Bezbradica, Silva Bukvić, Božo Čapeta, Boris Garek, Ignjatije Malobabić, Danijel Vereš i Jadranka Višnjić (*Komunist*, 15. prosinca 1989: 13).

⁹ Ivica Račan je u trenutku izbora bio član Predsjedništva CK SKJ (drugi član iz Hrvatske bio je Stipe Šušvar). Osvojio je 40, a njegov protukandidat Ivo Družić 29 glasova.

brani pronašli su rezervne položaje, najčešće u gospodarstvu, ili su se vratili na bivša radna mjesta.¹⁰ Predsjedništvo CK SKH je 20. ožujka 1990. godine donijelo odluku o izmjeni imena stranke u Savez komunista Hrvatske – stranka demokratskih promjena, a na temelju Odluke Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu 3. travnja 1990. godine odobren je njezin upis u Registar društvenih organizacija SRH.

Nakon XI. kongresa SKH održan je XIV. izvanredni kongres SKJ (od 20. do 23. siječnja 1990. godine u Beogradu). Na Kongresu je trebalo usvojiti dokumente o reformi gospodarskog i političkog sustava, rezoluciju o Kosovu, deklaraciju SKJ, dokumente o dobrosusjedskim odnosima i položaju naroda Jugoslavije koji kao nacionalne manjine žive u susjednim zemljama te dokumente o promjeni Statuta i novi program SKJ. Hrvatsku delegaciju činilo je 216 delegata koji su bili izabrani na XI. kongresu SKH,¹¹ a kandidati za članove CK SKJ iz Hrvatske bili su izabrani tajnim glasanjem (redosljed prema broju glasova): Mladen Žuvela, Slobodan

¹⁰ "Gotovo kompletno rukovodstvo SKH, kojem ovim kongresom istječe mandat, ne planira nastaviti političku karijeru, a neki od njih vraćaju se u radne kolektive u kojima su radili ranije. Tako smo saznali da je Radnički savjet SOUR-a 'Rade Končar' tajnim glasanjem za v.d. potpredsjednika Poslovnog odbora za dugoročni razvoj poslovanja imenovao Stanka Stojčevića, a za v.d. člana Poslovnog odbora za kvalitetu Luku Miletića, koji se još nalazi na funkciji predsjednika Predsjedništva GK SKH Zagreba" (dnevne novine *Oslobođenje*, Sarajevo, 12. prosinca 1989).

¹¹ Broj delegata bio je određen proporcionalno broju članova SK u pojedinim republikama, a automatizmom su birani delegati iz JNA i saveznih organa. Od 1457 delegata Hrvatsku je zastupalo njih 216 (*Danas*, 30. 1. 1990: 8).

Buncić, Luka Čupković, Duško Dragun, Joško Alujević, Stanislav Antić, Luka Belić, Vladimir Bizjak, Marijan Cingula, Zvonko Erak, Petar Franulović, Branko Horvat, Stjepan Kapusta, Josip Kukuljan, Nikola Lapov, Ivan Mecanović, Goran Radman, Ivica Šegota i Joža Vlahović (*Komunist*, 15. 12. 1989: 13). Kongres je bio prekinut, a navedeni kandidati nisu nikada bili izabrani u CK SKJ.

U okviru postojećeg komunističkog sustava 1989. godine osnivaju se različita udruženja i grupe na alternativnoj političkoj sceni u Hrvatskoj.¹² Inicijativa grupe za osnivanje Hrvatskog socijalno-liberalnog saveza,¹³ na čelu kojeg je bio Slavko Goldstein (kasnije Hrvatska socijalno-liberalna stranka), bila je održana 3. ožujka 1989. godine u zagrebačkom Klubu sveučilišnih nastavnika, a Osnivačka skupština 20. svibnja 1989. godine na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu.¹⁴

Politička grupacija koja je obilježila nastanak, razvoj i ustroj moderne hrvatske države, Hrvatska demokratska zajednica, utemeljena je na osnovi inicijative¹⁵ predstavljene u Društvu hrvatskih književnika 28. veljače 1989. godine, kada je usvojen Prednacrt programske osnove HDZ-a. Osnivačka skupština održana je 17. lipnja 1989. godine u prostorijama NK "Borac" na Jarunu,¹⁶ kada je usvojena Programska osnova i Statut HDZ-a, a stranka je službeno registrirana 25. siječnja 1990. godine.

14 Za predsjednika HSLS-a izabran je Dražen Budiša, potpredsjednici su bili Ljubomir Antić, Božo Kovačević i Jozo Radoš, a tajnik Vladimir Bogdanić. Stranka je registrirana 19. siječnja 1990. a na Godišnjoj skupštini 24. ožujka 1990. promijenila je ime u Hrvatska socijalno-liberalna stranka. Za predsjednika je izabran Dražen Budiša, za potpredsjednike Ljubomir Antić, Božo Kovačević i Jozo Radoš, a za tajnika Vladimir Bogdanić.

¹² Prva među novim političkim organizacijama u Hrvatskoj (i SFRJ) bilo je Udruženje za jugoslavensku demokratsku inicijativu (UJDI), koje je 2. veljače 1989. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu održalo Osnivačku skupštinu, ali je njegova registracija 31. kolovoza 1989. godine odlukom Upravnog suda SRH odbijena.

¹³ Inicijativu je potpisalo 27 sudionika skupa. To su, abecednim redom: Ljubomir Antić, Ante Babaja, Davor Butković, Juraj Dobrović, Goranko Fižulić, Biserka Preininger Fižulić, Maja Freundlich, Slavko Goldstein, Vlado Gotovac, Daniel Ivin, Dražen Karaman, Dražen Katunarić, Božo Kovačević, Danica Ladan, Zvonko Lerotić, Alemka Lisinski, Nenad Peternac, Sunčana Peternac, Darko Polšek, Bruno Popović, Pavle Radić, Rajka Rusan, Neven Sesardić, Juraj Suša, Dafinka Večerina, Franjo Zenko i Marko Živković (Sinković, 1990: 9). U jesen 1989. godine inicijativu je napustilo nekoliko članova rukovodstva. Uz Zvonimira Lerotića to su Pavle Radić, Darko Bekić, Raoul Melinčević i Dafinka Večerina.

¹⁴ Za predsjednika HSLS-a izabran je Dražen Budiša, potpredsjednici su bili Ljubomir Antić, Božo Kovačević i Jozo Radoš, a tajnik Vladimir Bogdanić. Stranka je registrirana 19. siječnja 1990. a na Godišnjoj skupštini 24. ožujka 1990. promijenila je ime u Hrvatska socijalno-liberalna stranka. Za predsjednika je izabran Dražen Budiša, za potpredsjednike Ljubomir Antić, Božo Kovačević i Jozo Radoš, a za tajnika Vladimir Bogdanić.

¹⁵ Ideja o osnivanju HDZ-a rodila se na rođendanskoj proslavi Marka i Vladimira Veselice 19. siječnja 1989. godine na Plješevici u vikendici Ante Ledića, na kojoj je bilo petnaest osoba. Uz braću Veselice tu su bili Franjo Tuđman, Drago Stipac, Hrvoje Šošić, Tomislav Ladan, Anto Matković, Nikola Gagulić, Vladimir i Mladen Marić i još nekolicina (Hudelist, 1999: 26).

¹⁶ Na Osnivačkoj skupštini izabrani su: za počasnog predsjednika Šime Balen, za predsjednika Franjo Tuđman, za potpredsjednike Dalibor Brozović, Vladimir Šeks i Krešimir Baleković. Predsjednik Središnjeg odbora postao je Milivoj Slaviček, predsjednik Izvršnog odbora Josip Manolić, zamjenik predsjednika Izvršnog odbora Neven Jurica, glavni tajnik Ivan Bobetko, a za članove Izvršnog odbora izabrani su Branimir Glavaš, Čiro Grubišić, Perica Jurić, Milan Kovač, Mate Kovačević, Milivoj Ugrinić i Ivan Vekić.

Prvi opći sabor HDZ-a održan je u Zagrebu 24-25. veljače 1990. godine, na kojem je uvodni saborski referat Franje Tuđmana, na prijedlog Milovana Šibla, aklamacijom prihvaćen kao program-ska osnova i političko opredjeljenje u djelovanju HDZ-a u razdoblju od 1990. do 1994. godine. Na Saboru su izabrana tijela stranke:¹⁷ predsjednik Franjo Tuđman; potpredsjednici: Vladimir Šeks, Dalibor Brozović, Josip Manolić, Perica

¹⁷ Statut HDZ-a, usvojen 24. 2. 1990. (čl. 28), predvidio je ova tijela stranke: Sabor, Predsjedništvo, Glavni odbor, Središnji odbor, Izvršni odbor, Komisiju za Statut i Sud časti. Sabor bira predsjednika stranke, pet potpredsjednika, glavnog tajnika te potpredsjednike Glavnog i Središnjeg odbora. Predsjedništvo (čl. 33) bilo je sastavljeno od predsjednika, pet potpredsjednika, predsjednika GO HDZ-a Zagreba, predsjednika Izvršnog odbora, glavnog tajnika, glavnog rizničara i glavnog urednika službenog glasila. Glavni odbor (čl. 43) bio je sastavljen od predsjednika svih gradskih i općinskih odbora HDZ-a, predsjednika koordinacijskih odbora HDZ-a za svaku pojedinu zemlju, predsjednika odbora kontinentalnih tijela i predsjednika međukontinentalnih tijela HDZ-a, saborskih zastupnika i zastupnika u Saveznoj skupštini iz redova HDZ-a, predsjednika gradova i općina iz redova HDZ-a te od svih članova Predsjedništva, Središnjeg odbora, Izvršnog odbora, Komisije za Statut i Suda časti. Središnji odbor (čl. 48-50) imao je od 55 do 71 člana koje je birao Sabor HDZ-a na prijedlog predsjednika stranke. Izvršni odbor (čl. 53) bio je sastavljen od 10 do 17 članova koje je birao Središnji odbor na prijedlog predsjednika HDZ-a, a u njega nisu mogli biti izabrani članovi Predsjedništva, Komisije za statut i Suda časti. Komisija za Statut (čl. 58) imala je od 5 do 11 članova, a birao ju je Središnji odbor. Sud časti (čl. 59) bio je neovisno tijelo izabrano na Središnjem odboru, a sastojalo se od 9 do 15 članova (*Bilten za članstvo*, Zagreb, 1990: 22-34).

Jurić i Ante Baković; glavni tajnik Stjepan Mesić; politički tajnik Neven Jurica; predsjednik Glavnog odbora Krešimir Balenović; potpredsjednik Središnjeg odbora Milivoj Slaviček i članovi Središnjeg odbora.¹⁸ Članovi Izvršnog odbora kandidirani su na 1. sjednici Središnjeg odbora HDZ-a koja je bila održana 5. ožujka 1990. godine, a izabrani su 8. ožujka 1990. godine na mandat od četiri godine. Za potpredsjednike su izabrani Slavko Degoricija, Ćiro Grubišić, Ivan Lučev i Ivica Gaži, za tajnika Jure Ivančić, a za članove Krešimir Alerić, Ile Baković, Zdravko Gavran, Mario Kapulica, Ante Kutle, Božidar Petrač, Miro Petric, Ivan Vekić, Đuro Vidmarović i Tomislav Vukojević.

Godine 1989. osnovana je i Hrvatska seljačka stranka,¹⁹ koju su do prvih više-

¹⁸ Izabrana su 63 člana, abecednim redom: Miroslav Akmadža, Veselko Andromak, Davor Aras, Zdenka Babić, Stjepan Babić, Luka Bebić, Ante Beljo, Ivan Bobetko, Josip Boljkovac, Marija Brnčić Brajko, Onesin Cvitan, Branko Čep, Franjo Ćuk, Slavko Degoricija, Žarko Domljan, Tomislav Duka, Anto Đapić, Šime Đodan, Božo Erlić, Branimir Glavaš, Ćiro Grubišić, Hrvoje Hitrec, Mijo Hlad, Nikola Jakšić, Ante Jelavić, Franjo Jug, Neven Jurica, Mario Kapulica, Ante Karić, Velibor Kikerec, Ante Klarić, Milan Kovač, Miroslav Kutle, Ivan Lovrić, Ivan Lučev, Dušan Malešević, Zvonimir Marković, Ivan Milas, Marijan Milinović, Goran Pavlov, Josip Peći, Đuro Perica, Davor Perinović, Branko Peruško, Ana Petrina, Jozo Primorac, Miško Primorac, Martin Sagner, Stjepan Sulimanac, Kazimir Sviben, Petar Šale, Boris Šegota, Milovan Šibl, Jure Šimić, Jure Šitum, Gojko Sušak, Ivan Tarnaj, Ivan Tolj, Stjepan Tuđman, Antun Vrdoljak, Ivica Zdunić, Josip Zebić i Muhamed Zulić (isto, 45-47).

¹⁹ Inicijativna skupština HSS-a bila je održana u Jurjevskoj 29 u Zagrebu u domu Nede Prpić (74 godine). Za predsjednika je iza-

stranačkih izbora obilježavali stalni sukobi i previranja u rukovodstvu.

Na konferenciji za novinare u Klubu sveučilišnih nastavnika u Zagrebu 1. ožujka 1990. predstavljena je Koalicija narodnog sporazuma, koju su sačinjavale Hrvatska kršćansko-demokratska stranka (HKDS),²⁰ Socijaldemokratska stranka Hrvatske (SDSH),²¹ Hrvatska demokratska stranka (HDS),²² Hrvatski socijalno-liberalni savez (HSL) te pet izvanstranačkih ličnosti,²³ Savka Dab-

bran Nikola Novaković u 78. godini života, a za potpredsjednike Ivan Zvonimir Čičak i Tomislav Jugović; tajnica je bila Neda Prpić, a predsjednik Izvršnog odbora Stjepan Herceg. Sukobi u rukovodstvu stranke rezultirali su smjenom Ivana Zvonimira Čička za vrijeme njegova boravka u Australiji, 9. ožujka 1990. godine, ali je na Skupštini HSS-a održanoj 24. ožujka 1990. godine Čičak vraćen u stranku i izabran za predsjednika. Miodrag Pavić i Mirko Gloković izabrani su za potpredsjednike, a Ivan Krolo za glavnog tajnika stranke.

²⁰ HKDS je osnovan 15. 10. 1989. godine. Na čelu stranke bio je predsjednik Dragan Lalić, za zamjenika je izabran Ivan Cesar, za potpredsjednika Vlado Pandžić, a za tajnika Vlado Marović.

²¹ SDSH je osnovan 16. 12. 1989. godine. Rukovodstvo: predsjednik Antun Vujić; potpredsjednici Drago Kastratović, Quintino Bassani, Antun Šagovac; tajnica Nada Hartman (Đurić, Munjin, Španović, 1990: 235).

²² HDS je osnovan 4. 11. 1989. godine kao posljedica raskola u Inicijativnom krugu za osnivanje HDZ-a (tzv. Veseličina grupa). Na Osnivačkoj skupštini 4. 11. 1989. godine preimenovan je u Hrvatski demokratski savez, a neposredno pred prve izbore u Hrvatsku demokratsku stranku. Na čelu mu je bio Vladimir Veselica.

²³ Bio je to prvi javni nastup komunističkih vođa koji su nestali s političke pozornice 1971. godine.

čević-Kučar, Ivan Supek, Miko Tripalo, Dragutin Haramija i Srećko Bijelić. Koalicija narodnog sporazuma je 17. ožujka 1990. godine održala veliki predizborni skup u zagrebačkoj dvorani "Cibona" na kojem je bilo oko 7000 simpatizera.²⁴

Formalni prijelom dogodio se 5. veljače 1990. godine, kada je Republički sekretarijat za upravu i pravosuđe SRH uručio rješenja o registraciji predstavnicima ovih političkih stranaka: Hrvatske demokratske stranke, Hrvatske demokratske zajednice, Hrvatske kršćansko-demokratske stranke, Hrvatskog socijalno-liberalnog saveza, Radikalnog udruženja za Sjedinjene Europske države²⁵ te Saveza komunista Hrvatske i Socijalističkog saveza radnog naroda Hrvatske.²⁶

Ključni dokumenti koji su omogućili legalizaciju višestranačkog sustava doneseni su 15. veljače 1990. godine odlukama Sabora SRH: amandmani od LIV. do LXIII. na Ustav SRH, Ustavni zakon za provođenje amandmana, Zakon o izboru i opozivu odbornika i zastupnika, Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Vijeće udruženog rada Sabora SRH, Zakon o izbornim jedinicama za izbor zastupnika u Društveno-političko vijeće Sabora SRH te Zakon o izbornim jedinicama za izbor delegata u Savezno vijeće Skupštine SFRJ. Donesena je i

²⁴ Bio je to prvi predizborni skup za koji se zbog velikog interesa naplaćivala ulaznica, koja je stajala tadašnjih 10 dinara (Sinković, 1990: 118).

²⁵ RUSED je osnovan 20. 12. 1989. godine u Zagrebu na čelu sa sekretarom Vitom Česmađžiskim i zamjenikom sekretara Željkom Roškom.

²⁶ Od 7. veljače 1990. godine promijenila je ime u Socijalistički savez – Savez socijalista. Za predsjednika je izabran Željko Mažar, a za tajnika Marinko Panić.

odluka o imenovanju Republičke izborne komisije.²⁷ (NN 7/90). Izbori su bili raspisani za 22. i 23. travnja 1990. (prvi krug) te za 6. i 7. svibnja 1990. (drugi krug). U prvim višestranačkim (konstitutivnim) izborima moderne Hrvatske²⁸ sudjelovalo je 18 političkih stranaka i velik broj nezavisnih kandidata (Zakošek, 2002: 29), a biračko pravo bilo je opće, izravno i tajno, ali ne i jednako (Kasapović, 1991: 43), jer je postojalo pluralno izborno pravo²⁹ i nejednakost u brojčanoj vrijednosti glasova birača,³⁰ a prilikom preračunavanja glasova u mandate bio je veliki disproporcijski učinak koji je najviše pogodovao pobjedničkoj stranci, HDZ-u.³¹

Kandidacijski postupak bio je određen Zakonom o izboru i pozivu odbor-

nika i zastupnika (čl. 25-33. NN 7/90), a predlagatelji su bili "političke i druge organizacije građana i radnika, te građani i radnici pojedinačno" (čl. 25.). Kandidature su bile valjane ako je bio prikupljen odgovarajući broj potpisa (čl. 29): za Vijeće općina 400 birača ili najmanje 50% birača izborne jedinice, za Vijeće udruženog rada najmanje 200 radnika ili 5% birača izborne jedinice, a za Društveno-političko vijeće najmanje 500 potpisa birača.

U prvim višestranačkim izborima natjecalo se 1609³² kandidata za sva tri vijeća, od toga 1541 muškarac i 68 žena. Za Društveno-političko vijeće, za koje se biralo 80 zastupnika, natjecalo se 385 kandidata, od toga 19 žena. Za 115 mjestu u Vijeću općina bila su 463 kandidata, od toga 19 žena. Vijeće udruženog rada imalo je 160 mjesta³³ i čak 761 kandidata, od toga samo 30 žena. Najviše kandidata za jedno mjesto bilo je u Vijeću udruženog rada,³⁴ a većina njih, čak 508 (67%) bili su nezavisni kandidati. Po završetku prvog izbornog kruga SKH-SDP je bio potpuno svjestan da će nakon završetka drugog kruga izbora izgubiti vlast,³⁵ a vođa HDZ-a je nagla-

²⁷ Za predsjednika je izabran Milko Gajski, predsjednik Vrhovnog suda, za zamjenika Zlatko Crnić, sudac Vrhovnog suda, za članove Pavao Čala (dipl. pravnik iz Zagreba), Mladen Turkalj (sudac Upravnog suda), Mileta Marković (tajnik Pravnog savjeta), a za zamjenike Ivana Linardić (samostalni savjetnik u Tajništvu Sabora), Alenka Brkljačić-Radančević (sudac Upravnog suda), Jelica Šefček-Gusić (samostalni savjetnik u Tajništvu Sabora) i Boris Šprem (samostalni savjetnik u Stručnim službama Sabora).

²⁸ Prethodni višestranački izbori održani su 11. 12. 1938. godine za poslanike u Narodnoj skupštini Kraljevine Jugoslavije, dok su izbori za zastupnike u Hrvatskom saboru održani 16. 12. 1913. godine (Perić, 2000: 345).

²⁹ Zaposleni su građani unutar tvrtki birali predstavnike u Vijeće udruženog rada Sabora SRH u 160 izbornih jedinica.

³⁰ Svaka od 115 općina birala je po jednog predstavnika u Vijeće općina Sabora SRH iako su varirale po broju stanovnika.

³¹ U DPV-u razlika između osvojenih glasova i udjela u mandatima iznosila je 26,9% (Zakošek, 2002: 32).

³² *Hrvatski izbori '90*, Večernji list, travanj 1990. (6-25).

³³ Od 160 izbornih jedinica u četirima nisu izabrani zastupnici: Karlovac, Krapina, Rijeka V, Novi Zagreb (II).

³⁴ Broj kandidata u izbornim jedinicama: Osijek V (20), Beli Manastir (16), Osijek I (16), Zagreb-Centar V (13), Zagreb-Medveščak IV (13), Zagreb-Trnje (13).

³⁵ Ivica Račan dao je intervju *Nedjeljnom Vjesniku* (29. 4. – 2. 5. 1990) u kojem je naglasio da će SKH-SDP biti jaka i kvalitetna opozicija, te da je "Vrlo zabrinjavajuće da je u samim izborima gotovo beznačajno tko je kandidat, kakve su njegove kvalitete... čak nije bilo od-

šavao da nakon promjene vlasti neće biti revanšizma.³⁶

Nakon dva izborna kruga izbornu pobjedu odnio je HDZ, koji je za 41,9% glasova birača dobio ukupno 209 (59,5%) zastupničkih mjesta,³⁷ SKH-SDP, SSH za osvojenih 35% glasova dobili su 101 zastupničko mjesto,³⁸ Koalicija narodnog sporazuma za 15,3% glasova birača 21 zastupničko mjesto,³⁹ Srpska demokratska stranka za 1,6% glasova 5 zastupničkih mjesta,⁴⁰ dok su nezavisni kandidati za osvojenih 4,1% glasova birača dobili 13 zastupničkih mjesta.⁴¹

lučujuće ako je kandidat imao i neke izuzetno kompromitirane osobine ili stvari u svom životu i radu po kojima niti u jednom zreom demokratskom društvu ne bi prošao”.

³⁶ Franjo Tuđman je u intervjuu *Nedjeljnom Vjesniku* istaknuo da neće biti revanšizma, ali da će pojedinci koji nisu bili za HDZ-ovu opciju morati napustiti javne dužnosti. “Prema tome nije normalno očekivati da će članovi Saveza komunista ostati i dalje vršiti javne funkcije. Ali mi ćemo to rješavati na demokratski način. Svjesni delikatnosti tog pitanja na našem tlu pristupat ćemo tome i na delikatnan način, sprječavajući ekscesne situacije, osobito revanšizam. Ja sam svjestan toga da to neće biti lako na nižim razinama, gdje je i sada za vrijeme izbora bilo slučajeva da su ljudi, ako su bili članovi HDZ-a ili su za njega glasali bili otpušteni s posla” (*Nedjeljni Vjesnik*, 29. 4. – 2. 5. 1990. godine).

³⁷ U DPV-u 55 zastupnika, u VO-u 71 zastupnik i 83 zastupnika u VUR-u.

³⁸ U DPV je izabrano 25 zastupnika, u VO 36 zastupnika i 45 zastupnika u VUR.

³⁹ U DPV-u 3 zastupnika, u VO-u 3 zastupnika i u VUR-u 13 zastupnika.

⁴⁰ U DPV i VUR je izabran po 1 zastupnik, a u VO 3 zastupnika.

⁴¹ U DPV je izabran 1 zastupnik, a u VUR 12 zastupnika.

HDZ je za sva tri vijeća Sabora S(RH) kandidirao ukupno 267 kandidata: za DPV 74, VO 90, a za VUR 103 kandidata. SKH-SDP kandidirao je ukupno 404 kandidata: za DPV 86, VO 117, a za VUR 201 kandidata. HDZ je i prije izbora bio dobro organizirana stranka, ali nije uspio imati kandidate u svim izbornim sredinama (u 25 općina za VO te u čak 57 izbornih jedinica za VUR) zbog otežanog organiziranja i djelovanja u radnim kolektivima. Za razliku od HDZ-a SKH-SDP je koristio postojeću poziciju vlasti i istakao je kandidate u svim izbornim jedinicama (u nekoliko izbornih jedinica za DPV i VO imao je dva i više kandidata, a za VUR i više od pet kandidata u jednoj izornoj jedinici.)

Hrvatsko iskustvo: politička elita od konstituiranja parlamenta do kraja prve Vlade (svibanj 1990. – kraj kolovoza 1990)

Završetak prvih višestranačkih izbora bio je početak formiranja prve političke elite moderne Hrvatske. Za SKH-SDP i za njemu tada blisku stranku SSH (Savez socijalista Hrvatske) i SSOH (Savez socijalističke omladine Hrvatske) započeo je proces djelovanja u novim opozicijskim uvjetima. Oni su imali nekoliko mogućnosti djelovanja: od izlaska iz politike, transformacije na druge oblike moći, najčešće u gospodarstvo, do brzog prijelaza “iz gubitničkog u pobjednički šator”.

Od ostalih političkih stranaka parlamentarnu karijeru započelo je 18 zastupnika iz KNS-a, HSLS je dobio 3 (VUR), a HSS 2 (VUR) parlamentarna mjesta. U parlament su ušla 24 nezavisna kandidata (19 u VUR) koji su se kasnije politički aktivirali u HDZ-u ili su postali dijelom izvršne vlasti.

Tablica 1. Popis nositelja najviših dužnosti nakon prvih višestranačkih izbora u Hrvatskoj

Sabor (S)RH 30. 5. 1990.		Predsjedništvo (S)RH		Izvršno vijeće (S)RH Vlada 1. (30. 5. 1990.-24. 8. 1990.)	
Funkcija	Ime i prezime	Funkcija	Ime i prezime	Funkcija	Ime i prezime
predsjednik potpredsjednik	dr. Žarko Domljan (HDZ)	predsjednik	dr. Franjo Tuđman	predsjednik	Stjepan Mesić (HDZ)
predsjednik Vijeća Vijeće općina Društveno-političko vijeće Vijeće udruženog rada	Ivica Percan (SKH-SDP) Stjepan Sulimaneć (HDZ) Vladimir Šeks (HDZ) Slavko Degoricija (HDZ) Ivan Vekić (HDZ) Ivan Matija (SKH-SDP)	članovi Predsjedništva	akad. Krešimir Balenović (HDZ) akad. Dušan Bilandžić (SKH-SDP) Dalibor Brozović (HDZ) Josip Manolić (HDZ) Antun Vrdoljak (HDZ) mr. Milojko Vučković	potpredsjednik	dr. sc. Mate Babić Bernardo Jurina dr. sc. Milan Ramić
saborske komisije		šef kabineta predsjednika Predsjedništva zamjenik	Hrvoje Šarinić (HDZ) Marko Žaja	ministri	
izbor i imenovanja	Ivan Milas (HDZ)	savjetnici predsjednika	(od 20. 7. 90.) Zdravka Bušić (HDZ) dr. sc. Slaven Letica (od 8. 10. 90.) Anđelko Mijatović Darko Bekić Robert Travaš Mario Nobilo	u Vladi	Zdravko Mršić (od 30. 5.-31. 7. 90.) dr. sc. Dragutin Kalogjera (od 30. 5.-14. 8. 90.) Gojko Šušak dr. sc. Zvonimir Medvedović (od 25. 7. 90.)
ustavna pitanja	Vladimir Šeks (HDZ)	komisije		vanjskih poslova	mr. sc. Zdravko Mršić
zakonodavno-pravna	Vice Vukojević (HDZ)	organizaciona i kadrovska pitanja	Josip Manolić (HDZ), pred. Antun Vrdoljak (HDZ) mr. Milojko Vučković	unutarnjih poslova	Josip Boljkovac
poslovnik	Mato Arlović (SKH-SDP)	pomilovanja	mr. Milojko Vučković, pred. Antun Vrdoljak Maria Peakić Mikuljan Mira Alimčić Đuro Vidmarović	financija	dr. sc. Marijan Hanžeković (od 25. 7. 90.)

administrativna društveni nadzor i predstavke	Milan Kovač (HDZ) mr. Neven Jurica (HDZ)			pravosuđa i uprave	mr. sc. Petar Kriste dr. sc. Branko Babac (od 28. 6. 90.)
kontrolu zakonitosti rada službe države sigurnosti	Đuro Perica (HDZ)			informiranja	Milovan Šibi
razmatranje akata SFRJ	Đenio Radić (SKH-SDP)			poljoprivrede, šum. i vodnog gospodarstva	Ivan Tarnaj
zaštitu i unapređenje naroda i narodnosti	dr. sc. Žarko Domljan (HDZ)			vodoprivrede	dr. sc. Branko Bergman (od 25. 7. 90.)
predsjednik saborskog odbora				zdravstva	dr. sc. Andrija Hebrang
politički sistem	Gordana Grbić (SKH-SDP)			rada i zapošljavanja	Marin Črnja
bužet i financije	dr. sc. Šime Đodan (HDZ)			turizma	Janko Vranyczany- Dobrinović
obrazovanje, znanost, kulturu	dr. sc. Nedjeljko Mihanović (HDZ)			društvenog planiranja	dr. sc. Stjepan Zdunić
socijalnu politiku i zdravstvo	dr. Zvonimir Marković (HDZ)			robnog prometa	dr. sc. Zvonimir Medvedović (od 25. 7. 90.)
pravosuđe i upravu	Simo Rajić (SKH-SDP)			energetike i industrije	dr. sc. Božo Udovičić
promorstvo	Frank Aleco (SKH-SDP)			građevinarstva, stamb. komunalnih poslova i zaštite čovjekove okoline	Milan Hrnjak
promet i veze	Nikola Kancijan (nez.)			prometa i veza	dr. sc. Josip Božičević
poljodjelstvo, selo i seljaštvo	Stjepan Sulimaneć (HDZ)			promorstva	dr. sc. Davorin Rudolf (od 25. 7. 90.)
prostorno uređenje	Vera Stanić (HDZ)			prosvjete, kulture i sporta	akad. Vlatko Pavletić
zaštitu prirode i čovjekovog okoliša	dr. Ante Kutle (HDZ)			znanosti, tehnologije i informatike	dr. sc. Osman Muftić
ekonomsku politiku i razvoj	Ivica Gaži (HDZ)				
unutarnju politiku i narodnu obranu	Ivan Bobetko (HDZ)				
vansjsku politiku	dr. sc. Hrvoje Kačić (nez.)				
turizam	Milivoj Franić (HDZ)				

HDZ se kao stranka/pokret suočio s potrebom brzog popunjavanja velikog broja izvršnih funkcija. Nedostatak kvalitetnih stranačkih kadrova pokušao se nadomjestiti popunjavanjem funkcija na temelju nejasnih kriterija. Tada su u političku arenu preko noći ušli mnogi pojedinci na temelju osobnog poznanstva s Franjom Tuđmanom, Stjepanom Mesićem ili njihovim najbližim suradnicima.

Parlament je konstituiran na sjednici održanoj 30. svibnja 1990. godine, a njegovim odlukama izabrani su najviši državni dužnosnici koji će ujedno biti prva politička elita moderne Hrvatske. Za predsjednika Sabora izabran je Žarko Domljan (HDZ), za potpredsjednike Ivica Percan (SKH-SDP), Stjepan Sulimanac (HDZ) i Vladimir Šeks (HDZ). Za predsjednika Društveno-političkog vijeća izabran je Ivan Vekić (HDZ), Vijeća općina⁴² Slavko Degoricija (HDZ), a Vijeća udruženog rada Ivan Matija (SKH-SDP). Zastupnici su izabrali i Predsjedništvo SRH u sastavu Krešimir Balenović, Dalibor Brozović, Dušan Bilandžić, Josip Manolić, Antun Vrdoljak i Milojko Vučković. Za predsjednika Predsjedništva SRH tajnim glasovanjem izabran je Franjo Tuđman.⁴³

Nakon prve sjednice Predsjedništva SRH za mandatara nove Vlade (predsjednika Izvršnog vijeća SRH) predložen je Stjepan Mesić, a na njegov prijedlog, 31. 5. 1990. godine u Vladu su bili izabrani: kao potpredsjednici dr. sc. Mato Babić, dr. sc. Milan Ramljak i Bernar-

do Jurlina; kao članovi dr. sc. Dragutin Kalogjera, Gojko Šušak i dr. sc. Zvonimir Medvedović. Za republičke sekreta-re izabrani su: Josip Boljkovac (unutarnji poslovi), mr. sc. Petar Kriste (narodna obrana), dr. sc. Božo Udovičić (energetika, industrija i zanatstvo), Ivan Tarnaj (poljoprivreda i šumarstvo), mr. sc. Zdravko Mršić (odnosi s inozemstvom), dr. sc. Vlatko Pavletić (prosvjeta, kultura, fizička i tehnička kultura), dr. sc. Andrija Hebrang (zdravstvena i socijalna zaštita), dr. sc. Stjepan Zdunić (generalni direktor Republičkog zavoda za društveno planiranje), Milan Hrnjak (građevinarstvo, stambeno-komunalni poslovi i zaštita čovjekova okoliša), Marin Črnja (boračka pitanja), dr. sc. Osman Muftić (znanost i tehnologija), a ministar informiranja postao je Milovan Šibl. Krajem lipnja 1990. godine bila je prva rekonstrukcija Vlade u koju je ušao dr. sc. Branko Babac, imenovan ministrom pravosuđa, a s pozicije dekana Pravnog fakulteta u Osijeku. Druga rekonstrukcija Vlade bila je 25. 7. 1990. godine, kada je dr. sc. Marijan Hanžeković imenovan ministrom financija, dr. sc. Davorin Rudolf ministrom pomorstva, dr. sc. Josip Božičević ministrom prometa i veza, Janko Vranyczany-Dobrinović ministrom turizma, a Branko Bergman ministrom vodoprivrede.

Prva Vlada Stjepana Mesića, od 30. svibnja do 24. kolovoza 1990. godine, bila je sastavljena od visokoobrazovanih intelektualaca (13 doktora znanosti i 2 magistra). Od istaknutih članova HDZ-a koji su bili stranački aktivni i prije prvih parlamentarnih izbora u travnju 1990. godine u njoj su bili: predsjednik Stjepan Mesić kao prvi politički (izabran na tu dužnost na Osnivačkoj skupštini HDZ-a u lipnju 1989. godine) i glavni tajnik HDZ-a (izabran na I. op-

⁴² Ubrzo je Slavka Degoriciju zbog ulaska u Izvršno vijeće (S)RH na toj dužnosti zamijenio Luka Bebić (HDZ).

⁴³ Glasачke listiće preuzelo je 338 zastupnika, nakon tajnoga glasovanja 281 glas dobio je Franjo Tuđman, a 57 listića bilo je nevažeće (*Glasnik HDZ-a*, 11. lipnja 1990).

ćem Saboru HDZ-a u veljači 1990. godine), Milovan Šibl kao član Predsjedništva HDZ-a te Josip Boljkovac, Gojko Šušak i Ivan Tarnaj kao članovi Središnjeg odbora HDZ-a. Na potpredsjedničko mjesto imenovan je Bernardo Jurlina⁴⁴ te tri ministra koja su bila na istim pozicijama i u socijalizmu (Marin Črnja, republički sekretar za boračka pitanja, Milan Hrnjak, iz Republičkog komiteta za građevinarstvo, stambene i komunalne poslove, te Branko Bergman, koji je obnašao dužnost predsjednika Republičkog komiteta za vodoprivredu).

Na ostala mjesta u Vladi bili su imenovani istaknuti znanstvenici i profesori: dr. sc. Mate Babić, dr. sc. Marijan Hanžeković i dr. sc. Zvonimir Medvedović (Ekonomski fakultet u Zagrebu), dr. sc. Milan Ramljak (Pravni fakultet u Zagrebu), dr. sc. Davorin Rudolf (dekan Pravnog fakulteta u Splitu), dr. sc. Branko Babac (dekan Pravnog fakulteta u Osijeku), dr. sc. Vlatko Pavletić (profesor na Akademiji dramskih umjetnosti), dr. sc. Božo Udovičić (profesor na Fakultetu elektronike, strojarstva i brodogradnje u Splitu), dr. sc. Stjepan Zdunić (znanstveni savjetnik Ekonomskog instituta u Zagrebu), dr. sc. Andrija Hebrang (profesor na Medicinskom fakultetu u Zagrebu) te dr. sc. Osman Muftić (profesor na Fakultetu strojarstva i brodogradnje u Zagrebu).

U Predsjedništvo (S)RH Franjo Tuđman je predložio predstavnika najjače

oporbene stranke SKH-SDP-a (akademika Dušana Bilandžića), ali i predstavnika najbrojnije nacionalne manjine u Hrvatskoj (mr. Milojka Vučkovića). Imenovao je i Komisiju za organizacijska i kadrovska pitanja (Josip Manolić, predsjednik, te Antun Vrdoljak i Milojko Vučković, članovi) koja je imala zadatak predlagati kandidate za popunjavanje najviših dužnosti na nacionalnoj razini. Krajem srpnja Franjo Tuđman imenovao je svoje prve savjetnike, emigranticu Zdravku Bušić (koja se vratila u Hrvatsku nakon I. općeg Sabora HDZ-a) i dr. sc. Slave na Leticu, kojeg je poznao iz vremena prije demokratskih promjena. U kasnijem savjetnički tim (imenovan 8. listopada 1990. godine) izabran je Tuđmanov prijatelj, politički zatvorenik i povjesničar Anđelko Mijatović,⁴⁵ te još četiri nestranačke osobe koje su Tuđmanu predložili najbliži suradnici poput savjetnika Slavena Letice i šefa kabineta Predsjednika Hrvoja Šarinića. To su bili dr. sc. Darko Bekić (u to vrijeme viši znanstveni suradnik u Institutu za historiju radničkog pokreta), dr. sc. Mario Nobilo (istraživač Odjela za političke i strateške studije Instituta za zemlje u razvoju, danas je to Institut za međunarodne odnose) te tada mladi pravnik Robert Travaš. Do izbora tih kadrova dolazilo se na neformalnim okruglim stolovima koji su se organizirali na različite teme i na koje su

⁴⁴ Bernardo Jurlina bio je tipičan prebjeg koji je bio član SKH do 1989. godine, predsjednik Saveza sindikata Hrvatske do 1990. godine, kandidat SSH za Vijeće općina u izbornoj jedinici Zagreb-Medveščak, gdje je u prvom krugu dobio malo glasova te je odustao, a onda je zauzvrat dobio ponudu HDZ-a da uđe u prvu Vladu, što je prihvatio.

⁴⁵ Anđelko Mijatović, isprva savjetnik za kulturu predsjednika Tuđmana, a kasnije i njegov osobni savjetnik, bio je jedina osoba koja je bila na poziciji savjetnika od 1990. godine pa sve do Tuđmanove smrti. U intervjuu je istakao da je na poziciju savjetnika došao nakon što je susreo Tuđmana na otvorenju izložbe o Stjepanu Radiću u Povijesnom muzeju 20. 6. 1990. godine, te da je za savjetnika izabran u konkurenciji trojice povjesničara.

Tablica 2. Pregled dužnosnika prema stranačkim funkcijama u HDZ-u prije travnja 1990, komunističkih kadrova i intelektualaca

institucija	Sabor S(RH) 30. 5. 1990.			Predsjedništvo S(RH) 30. 5. 1990.			Izvršno vijeće (S)RH 30. 5. 1990.-24. 8. 1990.		
	predsjednik (1)	potpredsjednici i predsjednici Vijeća (6 ukupno, 4 HDZ)	komisije i odbori (17 ukupno, 11 HDZ)	predsjednik (1)	članovi predsjedništva (6 ukupno; 4 iz HDZ-a, 1 iz SKH-SDP-a, 1 nac. manjina)	savjetnici (6)	predsjednik (1)	potpredsjednici (3)	ministri (21)
članovi HDZ-a do 22. 4. 1990. izabrani na I. općem Saboru 25. 2. 1990.									
predsjednik				1					
potpredsjednik, glavni tajnik, politički tajnik, glavni rizničar, pred. Glavnog odbora	1	1	3		3		1		
član predsjedništva, izvršni odbor	1	2	1						1
članovi središnjeg odbora		1	7		1	1			4
ostali									
prebjezi iz komunističkog sustava								1	
zadržani komunistički kadrovi									3
intelektualci i sveučilišni profesori							5	2	13

pozivani pojedinci na temelju usmenih preporuka ili poznanstava.

Nedostatak kvalitetnih kadrova među članovima HDZ-a isprva se nadomještao stručnjacima, što je bilo posebno vidljivo za vrijeme mandata prve Vlade, kada su izvršne pozicije popunili visokokvalificirani stručnjaci u svojim znanstvenim područjima. Neki od njih vrlo su brzo uvidjeli da neće moći djelovati na temelju stručnosti, a bilo je i podnošenja ostavki na dužnost.⁴⁶ Iako je vladajuća stranka najavila da neće biti kadrovskih smjena, lipanj 1990. godine obilježila su kadrovska razrješenja bivših i imenovanja novih dužnosnika, koja su išla čak do zahtjeva da se raspišu novi natječaji za direktore (danas su to ravnatelji) osnovnih i srednjih škola⁴⁷ bez obzira na to koliko im je ostalo do isteka mandata.

Na pitanje kako će se znati na temelju kojih kriterija neka osoba dolazi na dužnost premijer Stjepan Mesić, koji je ujedno bio i šef republičke kadrovske komisije, istakao je: “Zna se, postojao je društveni dogovor o provođenju kadrovske politike⁴⁸ koji je nalagao da je

svuda, gdje je postojao takozvani društveni interes, kandidat morao prolaziti rešeto partijskih komiteta i preporuka. Taj dio mjesta za koje je bila predviđena dodatna komponenta partijske podobnosti – a ona je često bila presudna – sada mora proći kroz normalan postupak koji će ocijeniti samo stručnu i moralnu kompetenciju kandidata” (*Danas*, 26. lipnja 1990: 9).

Zaključak

Višestranačkim izborima u proljeće 1990. godine na političku je pozornicu izabrana prva politička elita moderne Hrvatske. Kadrovskim rješenjima koja je ponudio HDZ kao pobjednička strana stvoren je model političkog ponašanja koji će definirati mehanizme i kriterije na temelju kojih će se oblikovati dolazeće generacije političara.

Broj profesionalnih funkcija bio je mnogo veći od potencijala, tj. raspoloživih kadrova koje je imao HDZ. Ispražnjene fotelje morale su se popunjavati na temelju netransparentnih kriterija, često u vrlo kratkom roku. Izbor kadrova uglavnom se rješavao na neformalnim mjestima (izložbe, neformalni okrugli stolovi, sportska događanja) ili prijedlozima o imenovanju pojedinaca koji su dolazili od njegovih najbližih suradnika.

⁴⁶ Dr. sc. Dragutin Kalogjera, koji je u Vladu ušao kako bi izradio prijedlog preobražaja društvenog vlasništva, podnio je pismenu ostavku 14. 8. 1990, nakon što nije bio prihvaćen njegov prijedlog privatizacije.

⁴⁷ Inicijativa Vlatka Pavletića o raspisivanju natječaja za oko 3000 mjesta kako bi se iznova provjerila sposobnost i kompetencija imenovanih pojedinaca (*Danas*, 26. 6. 1990: 8-9).

⁴⁸ U literaturi je to pojam “nomenklatura” – komunistička lista “podobnih osoba” koje su, po uzoru na praksu u SSSR-u, mogle obavljati javne dužnosti jer su u svom partijskom kartonu imale “pozitivne karakteristike”, koje su se stjecale dobrim partijskim ponašanjem. Slična je situacija za vrijeme komunističkog režima bila i u Hrvatskoj. Kadrovske liste vo-

dile su društveno-političke organizacije, koje su također bile hijerarhizirane; na vrhu piramide bila je lista Saveza komunista (elitna lista), ispod nje lista Saveza socijalističkog radnog naroda, na trećem mjestu bila je lista Saveza sindikata, a na četvrtom lista Saveza socijalističke omladine. O raspoređivanju kadrova brinuli su se tzv. kadrovici (stručnjaci za kadrove), koji su izabirali “podobne pojedince” ocjenjujući njihovu moralno-političku podobnost, porijeklo, “stavljanje na raspolaganje” itd.

Prva kadrovska rješenja bila su izazov HDZ-u i Franji Tuđmanu. Zbog njegova profesionalnog i političkog iskustva (jedan od najmlađih generala JNA, član SKJ, politički zatvorenik i osoba kojoj je bilo zabranjeno javno nastupanje i djelovanje) broj pojedinaca koji su u početku željeli s njim surađivati bio je ograničen. Nakon političke i javne izolacije on je postao najvažnija osoba koja je morala okupiti suradnike kako bi izgradila modernu, demokratsku i višestranačku Hrvatsku. Osim nedostatka kadrova HDZ nije imao viziju institucionalnog razvoja Hrvatske, što su ubrzo uvidjeli imenovani stručnjaci (posebno u Vladi) koji su zbog svoje profesionalnosti bili istisnuti od podobnih stranačkih kadrova. Nakon izbora u HDZ su se učlanili mnogi pojedinci koji su bili članovi SK, jer su jedino na taj način mogli zadržati rukovodeće pozicije ili povećati svoje političke ambicije da ostanu na vlasti pod svaku cijenu.⁴⁹ Osim konvertita u strukture vlasti ušao je i velik broj bivših komunista (Josip Manolić, Vladimir Šeks, Hrvoje Šošić, Luka Bebić, Ivan Bobetko itd.) te emigranti (Gojko Šušak, Ante Beljo, Zdravka Bušić) koji do 1990. godine nisu živjeli u Hrvatskoj.

HDZ je nakon osvajanja vlasti započeo primjenjivati komunistički obrazac kadrovske politike⁵⁰ koji je proizlazio iz naučenog ponašanja u komunističkom

sustavu. Prvobitna vladajuća politička elita započela je izgradnju sustava vlasti u kojem se čini sve da pojedinci na vlasti ostanu uvijek isti, a da se političke institucije mijenjaju i prilagođavaju. Ulazak novih političkih igrača u elitu bio je moguć jedino po preporukama onih koji su već bili unutra, a oni su zbog nedostatka političkog iskustva i vještine rukovođenja birali poslušne kako njihove pozicije u budućnosti ne bi bile ugrožene.

Oporbene stranke bile su suočene s novim izazovima političkog djelovanja, te su se morale prilagoditi novim okolnostima. Izborni rezultati razočarali su Koaliciju narodnog sporazuma, posebno zato što su se njoj javno pridružili čelnici rukovodstva CK SKH iz 1971. godine koji su bili potisnuti s političke pozornice gušenjem hrvatskog proljeća. Ostale stranke, poput HSLS-a ili HSS-a bile su male i u parlamentu potpuno beznačajne.

Najveće promjene doživio je SKH-SDP, koji je bio suočen s osipanjem članstva i kadrovskim preslagivanjem. Nakon izbornog poraza CK SKH-SDP je 24. srpnja 1990. godine donio odluku o rekonstrukciji CK SKH-SDP-a i Predsjedništva CK SKH-SDP-a te su u CK kooptirani Mato Crkvenac, Ivan Šiber, Stjepan Ivanišević, Branko Puharić, Boris Tepšić, Simo Rajić i Vječeslav Dukić. Za potpredsjednike su izabrani Mato Crkvenac, Boris Malada i Zdravko Tomac, a za sekretara Predsjedništva CK SKH-SDP-a Dušan Plečaš (Plečaš, 2000: 617). Početkom studenoga 1990. godine održana je I. konvencija stranke SKH-SDP-a na kojoj je usvojen novi statut te izabrano novo stranačko rukovodstvo na čelu s Ivicom Račanom.

⁴⁹ Mediji su skovali nove pojmove poput "jurlnisti" i "cvitanisti" (Tanja Torbarina, *Danas*, 5. 6. 1990) za sve komunističke funkcionare koji su postali dužnosnici HDZ-a. Najpoznatiji su bili Bernardo Jurlina i Onesin Cvitan, prvi gradonačelnik Splita 1990. godine, koji je neposredno pred izbore napustio CK SKH i prešao u HDZ.

⁵⁰ Biografije političke elite i danas počinju s 1990. godinom, te iz njih nije vidljivo profe-

sionalno i političko iskustvo te elite do prvih višestranačkih izbora.

LITERATURA

- Bekavac, I., Fuček, K., ur. (2009) *Hrvatska demokratska zajednica : HDZ : 1989.-2009. : 20 i idemo dalje*. Zagreb: HDZ.
- Best, H., Higley, J., ur. (2010) *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspective*. Boston: Brill.
- Boljkovac, J. (2009) *Istina mora izaći van*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Borchert, J. (2010) "They Ain't Making Elites Like They Used To": The Never Ending Trouble with Democratic Elitism, u: H. Best, J. Higley, eds., *Democratic Elitism: New Theoretical and Comparative Perspective*. Boston: Brill, str. 25-41.
- Coenen-Huther, J. (2005) *Sociologija elita*. Beograd: Clio.
- Čular, G. (2001) *Vrste stranačke kompetencije i razvoj stranačkog sustava*, u: M. Kasapović, ur., *Hrvatska politika 1990.-2000*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti, str. 121-146.
- Danas (1990) *Danas*, politički tjednik, Zagreb.
- Državnost (1995, 1996) *Državnost*, politički tjednik HDZ-a.
- Đurić, D., Munjin, B., Španović, S., ur. (1990) *Stranke u Hrvatskoj*. Zagreb: NIRO Radničke novine.
- Engelstad, F., Gulbrandsen, T. (2007) *Comparative studies of social and political elites*. Oxford: Elsevier.
- Etzioni-Halévy, E., ed. (1997) *Classes and Elites in Democracy and Democratization*. New York: Garland.
- Gallina, N. (2008) *Political Elite in East Central Europe*. Leverkusen Opladen: Budrich UniPress.
- Grdešić, I. i sur. (1991) *Hrvatska u izborima '90*. Zagreb: Naprijed.
- HDZ (1989) *Bilten za članstvo br. 1*. Zagreb: Hrvatska demokratska zajednica.
- HDZ (1990) *Glasnik HDZ-a*. Zagreb: Hrvatska demokratska zajednica.
- Higley, J., Gunther, R. (1992) *Elites and Democratic Consolidation and Southern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Higley, J., Pakulski, J. (1992) Revolution and Elite Transformation in Eastern Europe. *Australian Journal of Political Science* 27 (1): 104-119.
- Hudelist, D. (1999) *Banket u Hrvatskoj: prilozi povijesti hrvatskog višestranačja 1989.-1990*. Zagreb: Globus.
- Hudelist, D. (2004) *Tuđman: Biografija*. Zagreb: Profil.
- Kasapović, M. (1993) *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*. Zagreb: Alinea.
- Kasapović, M. (1996) *Demokratska tranzicija i političke stranke*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Kasapović, M. (2001) Kandidacijski postupci u demokratskim političkim sustavima. *Politička misao* 38 (4): 3-20.
- Katunarić, V. (1995) O tranziciji i staroj strukturi društvene moći. *Društvena istraživanja* 4 (16-17): 265-271.
- Komunist (1986, 1989) *Komunist*, organ Saveza komunista Jugoslavije, Beograd.
- Kuvačić, I. (1997) *Kako se raspao boljevizam*. Zagreb: Naprijed.
- Lazić, M. (1987) *U susret zatvorenom društvu? Klasna reprodukcija u socijalizmu*. Zagreb: Naprijed.

- Linz, J. J., Stepan, A. (1996) *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Mannheim, K. (1980) *Esej o sociologiji kulture*. Zagreb: Stvarnost.
- Mijatović, A. (2000) *Deset godina Hrvatske demokratske zajednice: 1989.-1999.: spomen knjiga*. Zagreb: HDZ.
- Mijatović, A. (2001) *Pregled političkog i državnog rada dr. Franje Tuđmana 1989.-1999.* Zagreb: Zaklada hrvatskog državnog zavjeta.
- Miladinović, S. (2009) *Elite raspada*. Beograd: Službeni glasnik.
- Mills, C. W. (1964) *Elita vlasti*. Beograd: Kultura.
- Narodne novine* (1990), službeni list RH.
- Norris, P. (1997) *Legislative recruitment in advanced democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parry, G. (2004) *Political elites*. Colchester: ECPR.
- Perić, I. (2000) *Hrvatski državni sabor 1848.-2000., svezak II*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest i Hrvatski sabor.
- Plečaš, D. (2000) *Deset godina Socijal-demokratske partije Hrvatske: 1990.-2000.* Zagreb: Socijaldemokratska partija Hrvatske.
- Politički vodič (1993) *Politički vodič kroz Hrvatsku*. Zagreb: Lexis i Sabor RH.
- Pusić, V. (1992) *Vladaoci i upravljači*. Zagreb: Novi liber.
- Putnam, R. D. (1976) *The comparative study of political elites*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Radoš, I. (2005) *Tuđman izbliza*. Zagreb: Profil.
- Sabol, Ž., ur. (1994) *Hrvatski sabor*. Zagreb: Školska knjiga.
- Schumpeter, J. A. (1981) *Kapitalizam, socijalizam i demokracija*. Zagreb: Globus.
- Seiler, D.-L. (1999) *Političke stranke*. Osijek: Pan liber.
- Sinković, J. (1990) *Hrvatske pozicije*. Zagreb: Vjesnik.
- Statistički ljetopis (1990) *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1990*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Statistički ljetopis (1991) *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1991*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Sutlanović, V. (1980) *Društvo, elite i tehnokratija*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Šušar, S. (2004) *Hrvatski karusel*. Zagreb: Razlog.
- Udovičić, B. (1999) *Statisti u demokraciji: čitanka za buduću povijest*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Udovičić, B. (2001) *Moralna praznina u Hrvatskoj*. Zagreb: Osobna naklada.
- Vjesnik (1990) *Nedjeljni Vjesnik*, 29/30. 4. – 1/2. 5. 1990.
- Zakošek, N. (1992) Odabir političkih institucija u postsocijalizmu i formiranje hrvatskog političkog sistema. *Politička misao* 29 (3): 81-92.
- Zakošek, N. (2002) *Politički sustav Hrvatske*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Zakošek, N. (1993) Hrvatski parlament u razdoblju demokratske tranzicije. *Politička misao* 30 (4): 5-23.
- Zakošek, N. (1994) Struktura i dinamika hrvatskog stranačkog sustava. *Revija za sociologiju* 25 (1-2): 23-29.
- Žubrinić, D. (1975) *Marksizam i teorija elita*. Zagreb: Školska knjiga.
- Županov, J. (1995) *Poslije potopa*. Zagreb: Globus.

The Croatian Political Elite at the Beginning of the Democratic Transition

SUMMARY The paper presents an overview of the emergence and shaping of the Croatian political elite at the beginning of the democratic transition over the period from spring 1989 to late August 1990, when the first Government (Executive Council of the (Socialist) Republic of Croatia) was dissolved. The introductory section defines the concept of the political elite and the fundamentals of examining its recruitment. Thereafter, the formation and the mode of recruitment of political elites in transitional countries is discussed. The main part of the paper examines the particular Croatian experience of the formation and recruitment of the political elite. The electoral winners in the first multi-party and founding election held in spring 1990 were elected based on legal rules and procedures introduced by the former, Communist government. The legislative branch of government was institutionalised through three Councils to which 351 representatives were elected from among more than 1.600 candidates. On the other hand, the executive was divided between the Executive Council (Government), Stjepan Mesić being the first Prime Minister, and the Presidency of the (Socialist) Republic of Croatia, as a collective body, presided by Franjo Tuđman elected to the post by a majority of votes of MPs.

KEYWORDS political elite, political elite recruitment, Communist pattern of political elite recruitment, HDZ, SDP, founding election